

teim, társaim tartalmú »kedves barátaim« helyett az idegen nyelvű közegben élő s a magyar nyelv »költészeti« (*parole*) szintjét nem ismerő asszony (s vele az Új Symposion szerkesztő gárdája, tehát egy sereg kisebbségi író) azt mondta: »kedves szerzetesek«. A »barátok« és a »barátaim« jelentéstani különbségét csak a *parole* képes érzékelni, a *langue* számára a két szó lehet azonos jelentésű." Megnyugtató, hogy amit idéz, korántsem jellemző irodalmunkra.

Ebben a blokkban még Zalabai Zsigmond írását kell kiemelnünk, főleg műfaja miatt, mert példamutató és ösztönző lehet más magyar nyelvterület számára is. A költészet stíluskritikája ugyanis fehér holló a jugoszláviai magyar szakirodalomban.

Van mit dicsérnünk (szándék, ügyszeretet, módszer, szemlélet, nyelvi öntudat) és van ok, hogy hangot adjunk véleményünk másféleségének is. Egyről s másról ugyanis mi, ma és itt másféle hangfekvésben írunk. Főleg azért, mert egy kissé régiesnek, meghaladottnak tartjuk a herderi jóslatokban fogant borongást, nosztalgiát, ellágyulást, ami, mint megkopott aranyfüst régi családi képek keretén, bevonja a könyv lapjait. Több kellett volna abból, amit Gyulai oly szépen mond: a „szellem érce”, az objektív, egyértelmű érvelés. Az ész „száraz okai” ma mozgósítobbak lehetnek, mint a meghatódott révedezés az elmerülőnek látszó világon. Nem szükségtelennek, csak éppen hatástalannak látjuk a merengő lírát ebben a gazdasági szükségektől kormányzott, számítógépes, csupa-értelem világunkban.

SZELI István

A SZERETET MINT ERKÖLCSI MAGATARTÁS

Erich Fromm: *A szeretet művészete*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985

A szeretet a közhiedelem szerint vagy értelmileg alig befolyásolható irracionális érzés, vagy pedig az anyagi ellenszolgálatást helyettesítő „fizetési eszköz”. Egyesek tehát eleve „jobbak” az átlagnál, mivel kedvességük és jóindulatuk mintegy velük született, vagy legalábbis a sorukból következik, míg mások — s az ilyenek aránytalanul elszaporodtak századunkban — az elanyagiasodott élet törvényeinek megfelelően alakították ki erkölcsi életüket, ahhoz és olyan mértékben ragaszkodva, aki és amennyire jó hozzájuk. A szeretet tehát erkölcsi fizetőeszköz lett, amely nem rendelkezik sem az istenhit, sem pedig a társadalom-etika aranyfedezetével.

Erich Fromm marxista beállítottságú amerikai pszichológus szembeáll ezzel a tőkés és a szocialista államokban egyaránt normálisnak tartott magatartással. Miért? — kérdezhetné a jámbor érdeklődő. Mi

kifogása lehet egy tudósnak a szeretet gyakorlata ellen? Nos, Fromm az adott viszonyok között veszélyeztetettnek érzi az emberiség sorsát, ezért ami a magánember számára boldogság, az az ő szempontjából csupán illúzió, önámítás. Meg aztán a szeretet gyakorlata önmagában szemlélve is problematikus. A pszichológus tudja, hogy az elégedetlen, csalódott embereknek a száma jóval nagyobb azoknál, akik viszonylag jó közérzettel viselik el az érzelmi élet elüzettedését.

Erich Fromm a szeretetet az ember egyik alapszükségleteként határozza meg. Racionalistaként meg van győződve róla, hogy az érzelmi magatartás tudatosan, tehát egy eltökélt életmód által befolyásolható. Könyvének címe — *A szeretet művészete* — szinte szó szerint értendő. A reneszánsz eszményre emlékeztető felfogás szerint azért művészet a szeretet, mert gyakorlásának fortélyja olyan összetett, mint a művészi alkotások titkainak elsajátítása, mint az ember alkotóvá nevelése. A szeretetben az ember nem adja át magát pillanatnyi rokon- és ellenszenvének, sőt a tudatos etika és a belső impulzusok közötti harmónia folyamatos kialakulásában egyre kevésbé keletkeznek a lelki életben ilyen szélsőséges impulzusok.

Fromm gondolatvezetése azért bravúros, s ugyanakkor azért rendelkezik nagy meggyőző erővel, mert a szeretet mint a kialakult jellem társadalmi magatartását az elszigetelt embernek önmaga számára sem mindig tudatosított óhajával: a szorongás leküzdésének erőfeszítésével, a közösségbe oldódás szükségletével, a nagyobb egységbe illeszkedés fel szabadító hatásával hozza összefüggésbe. Gondolatai az emberiség hiedelmei és mítoszai között kanyarogva teremtenek mások számára is járható, biztonságos utat. Az ellentétek kiegyenlítésének vágya, az ősi harmónia iránti nosztalgia a régi kultúra képzeteit is befolyásolták — mondja Fromm, aki századunk nyugati társadalmában az általa vázolt erkölcsi újjászületéstől várja a manipulált életformának és általában az emberiség helyzetének megváltozását.

Az elmondottak alapján azonban tévedés lenne Fromm törekvésében az egyén közösségbe olvasztásának szándékára gyanakodni. A közösség ugyanis a pszichológus felfogásában korántsem mazochista önfeleggyelemmel gyártott, jellegtelen massa. Ellenkezőleg: az emberek világa felé szeretettel közeledő ember csakis olyan szabad ember lehet, aki épp nyitottsága által valósítja meg önmagát. A szeretet, ahelyett tehát, hogy megszüntetné az emberben az egyénit, lehetőséget nyújt annak kifejlésztésére. Más szóval — ahogyan Heller Ágnes mondaná — az embert értelmes önzése készteti arra, hogy a megértés szándékával és a jóindulat impulzusára hallgatva közeledjen másokhoz. Lelkizésnek, érzélgősségnek nem lehet helye azokban a helyzetekben, melyekben az egyén, az egyének életének értelme, a humánumnak a sorsa forog kockán.

Hogy Erich Fromm földön járó ember, hogy a marxizmus a dogmáknak a tagadását jelenti számára, az onnan is látszik, hogy koncepciójában az önzés tagadása nem azonos az önszeretet kárhóztatásával. Ellenkezőleg. Szerinte nem lehetünk mások problémái iránt nyitottak, nem élhet bennünk tartósan a segítőszándék, ha nem becsüljük, illetve nem szeretjük önmagunkat. Önszeretetünk természetesen képességeink, társadalmi értékünk önkritikus felmérésének függvénye, amely merő ellentétben van a náciizmusba menekülő boldogtalanok képzelgésével.

Az amerikai pszichológus koncepciója részben Freud elmélete ellenében született. A bécsi gondolkodó a mechanikus materializmushoz áll közel, mikor a szeretetet a szexuális ösztön szublimációjának tartja. A történelem tényei mind a mai napig, sajnos, inkább őt igazolják. Az emberek között kevesen vannak, akik ösztöneik örökölt vagy önként vállalt börtönét elhagyva az értelemnek a Fromm által jelzett magasságába hajlandók emelkedni. Ezért Fromm elmélete egyelőre csupán egyike századunk utópiáinak. Ő *A szeretet művészete* című könyvében inkább moralista, mint tudós. Nem arról beszél elsősorban, ami van, hanem arról, amit szeretne, aminek mindannyiunk érdekében valósággá kellene lennie.

Sem stílusa, sem pedig gondolkodása nem teszi elitistává. A mélyrétegekhez céltudatossága vezet. Ezért olvashatjuk nála egyebek mellett a következőket: „A felebaráti szeretet azon élményen alapul, hogy mindnyájan egyek vagyunk. A tehetség-, intelligencia-, és tudásbeli különbségek elhanyagolhatók a minden ember számára közös emberi lényeg azonosságához képest. Hogy ezt az élményt átélhessük, a felszíntől a lényegig kell hatolnunk. Ha felületesen érzékelem a másik embert, akkor főleg a különbségeket érzékelem, amelyek elválasztanak minket egymástól. Ha a lényegig hatolok, észreveszem az azonosságunkat, azt a tényt, hogy testvérek vagyunk.”

VAJDA Gábor

A MESE LÉLEKTANI HATÁSA A GYERMEKEKRE

Bruno Bettelheim: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Gondolat, Budapest, 1985

Az osztrák származású Bruno Bettelheim, korunk egyik legnagyobb gyermekpszichológusa, könyvében igyekszik bemutatni az utóbbi évtizedek „racionalista” pszichológusaival és pedagógusaival ellentétben, hogy a felnőtt számára ijesztőnek, kegyetlennek tűnő mesék hogyan segítenek a gyermek számára a növekedéssel együtt járó lelki problémák megoldásában és személyisége fejlődésében. A szerző könyvének